

İstanbul'un Tasavvuf Hayatını Besleyen Bursa Merkezli Bir Celvetî Dergâhı: Selâmî Ali Efendi Tekkesi

Salih Çift
Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Özet

Bursa, özellikle tasavvuf açısından, Osmanlı'nın en önemli merkezlerinden biridir. Birçok tarikat şubelerinin kuruluş yeri bu şehirdir. Bunlar arasında, Aziz Mahmud Hüdâyi'den sonra XVII. yüzyıl boyunca Osmanlı idarecileriyle yakın ilişkiler geliştirmiş olan Celvetiyye bu yönüyle özel bir önemi hâizdir. Bu açıdan Hidâyi'ye benzerliğiyle dikkat çeken ve Bursa'da bir Celvetî dergâhı kuran Selamî Ali Efendi, söz konusu tarikatın en önemli şeyhlerinden bir tanesidir.

Abstract

A Celvetî Dervish Lodge in Bursa: Selami Ali Efendi Tekkesi

Bursa is one of the most important cities during Ottoman period especially with regard to sufism. Many sufi orders and some of their offshoots was established in Bursa. Among those orders Celvetiyye had close relations with Ottoman rulers during XVII.

century after Aziz Mahmud Hüdâyi. Like him, one of the eminent Celveti leaders Selami Ali Efendi found a dervish lodge (tekke) in Bursa.

Anahtar Kelimeler: Sufizm, Otoman Sufizm, Bursa, Celvetiyye Order, Selami Ali Efendi.

Key Words: Tasavvuf, Osmanlı Tasavvufu, Bursa, Celvetiyye, Selami Ali Efendi.

Bu yazıda, Osmanlı dönemi tasavvuf tarihi açısından önem arz eden oluşumlardan olan Celvetiyye tarikatına bağlı olarak hizmet veren Bursa'daki Selâmî Ali Efendi Tekkesi ele alınacaktır. Tekkenin kurucusu olan Selâmî Ali Efendi, belli başlı halifeleri ve sırasıyla burada şeyhlik makamına oturan şahıslar ile tekkenin tarihi ve faaliyetleri ise bu makalenin çerçevesini oluşturmaktadır. Bu çalışmada temel amaç yaklaşık üç yüzyıl süreyle hayatta kalan dinî-tasavvufî bir kurumu ve burada vazife yapan isimleri tanıtmaktır. Ayrıca bir başka gaye de, elde edilen bilgilerin ışığında Osmanlı coğrafyasının önemli merkezlerinden birinden hareketle söz konusu dönemin dinî-tasavvufî ortamı hakkında bazı verilere ulaşmaktır.

Giriş

“Siyasî anlamdaki “pâyitahtlık” pâyesini önce Edirne'ye, ardından da İstanbul'a devretmek zorunda kalan Bursa şehri, bu özelliğini manevî açıdan bütün Osmanlı asırları boyunca sürdürmüştür”, şeklindeki bir iddia fazla abartılı olmasa gerektir. Zira yalnızca biyografi tarzı eserlerde dahi bu tezi destekleyecek sayısız delil bulmak mümkündür. Özellikle tasavvuf sahasındaki örnekler sayılamayacak kadar çoktur. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde Horasan ve civarından gelip Bursa'ya yerleşen yüzlerce dervişin, yeni devletin teşekkül sürecinde hem maddi hem de manevî anlamda görev üstlenmelerine benzer bir şekilde,¹ devletten imparatorluğa geçiş aşamasında ve sonrasında da Bursa'da yetişip başta İstanbul'a ve İslam dünyasının diğer önemli merkezlerine giden mutasavvıflar

¹ Söz konusu dervişler ve faaliyetleri hakkında örnek olarak bk. Ocak, Ahmet Yaşar, “Bazı Menâkıbnâmelere Göre XIII.-XV. Yüzyıllardaki İhtidarlarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü”, *Osmanlı Araştırmaları*, II, s. 31-42. Ayrıca bk., Erginli, Zafer, *Kuruluş Döneminde Bursa'da Faaliyet Gösteren Türkistan Kökenli Mutasavvıflar*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1995.

da önemli hizmetler gerçekleştirmişlerdir. Bu anlamda birçok tarikatı, tarikat kollarını ya da mutasavvıfı zikretmek mümkündür.

Burada sözü edilen durumu en güzel şekilde örnekleyen “Selâmi Ali Efendi Dergâhı” bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.²

A. Bursa Selâmi Ali Efendi Dergâhı

Bu tekke, Selâmi Ali Efendi tarafından yaptırılmıştır. Kesin tarih belli olmamakla birlikte tekke ilk olarak muhtemelen XVII. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiştir.³ Dergâhın bânisi Selâmi Ali Efendi 1097/1686 tarihli bir vakfiye tanzim etmek suretiyle bir bahçe ile çok miktarda nakit parayı da buraya vakfetmiştir.⁴ XIX. yüzyılın başlarına kadar faal olduğu bilinen ve tarikatların resmen yasaklanmasından kısa bir süre önce son şeyhi tarafından kapısına kilit vurulan bu tekkeye 1342/1923 senesinde resmen bir şeyh daha atanmışsa da tekrar faaliyete geçip geçmediğine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda burada yetişen bazı isimler İstanbul’daki Aziz Mahmud Hüdâyi Tekkesi’nde de şeyhlik yapmışlardır. Bursa’daki Selâmi Ali Efendi Dergâhı’nda yetişen şahıslardan bir kısmının, söz konusu asırlarda saray çevresinde de etkili oldukları bilinen Celvetiler’in merkezi durumundaki Hüdâyi tekkesinde şeyhlik makamında bulunmuş olmaları Bursa Selâmi Ali Tekkesi’nin önemini bir kat daha artırmaktadır.

Emir Sultan ile Yeşil semtleri arasında yer alan Şible Camii’nin arka tarafında, Yeşil ile Namazgâh mahalleleri sınırındaki Yan sokağın sonunda bulunan dergâhın bakiyesi ile haziresi bugün ayaktaadır. Daha önce Cami olduğu rivayet edilen –muhtemelen Baba Zâkir Mescidi ki dergâh şeyhlerinden bir kısmının aynı zamanda

² Selâmi Ali Efendi ile ilgili olarak daha önce müstakil bir çalışma yapılmıştır: Mustafa Tatçı-Cemal Öztürk-Tacettin Bütüçü , *Selâmi Ali Efendi, Hayatı, Tarikatnâmesi ve Vakfîyyesi*, İstanbul 2006. Bu çalışmada daha ziyade Selâmi Ali Efendi’nin hayatı ve İstanbul’da inşa ettirdiği tekkeler üzerinde durulmuş, Bursa’daki dergâh hakkında kısaca bilgi verilmiş, burada vazife yapan zevatın yalnızca isim listesi kaydedilmiş, bunların hayat seyirleri ve tekkedeki vazifeleri hakkında detaylı malumat aktarılmamıştır, bk. s. 45-46.

³ Dergâhın bânisi olan Selâmi Ali Efendi’nin şeyhi Zâkirzâde’nin vefat tarihi 1068/1658’dir. Ali Efendi’nin, şeyhinin vefatından önce tasavvufi eğitimini tamamlayıp Bursa’ya gönderildiği varsayıldığında tekkenin de 1650’li yıllar civarında inşa edildiği söylenebilir.

⁴ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, (haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, *Bursa Dergâhları*), Bursa 1997, s. 423. Selâmi Ali Efendi’nin ayrıca İstanbul’da kurmuş olduğu tekkelere ait vakfiyeler için bk. Tatçı-Öztürk-Bütüçü, *Üsküdarlı Selâmi Ali Efendi*, s. 121-138.

burada imamlık vazifesini de deruhte ettikleri bilinmektedir- bölüm ise yıkılmıştır.⁵

Kaynakların verdiği bilgiye göre Selâmi Ali Efendi Dergâhı'nda vazife yapan zevâttan altısının kabirleri buranın hazîresinde bulunmaktadır. Ancak bugün söz konusu mekanda adı geçen şahıslardan yalnızca Mehmed Saîd Efendi'nin (ö. 1213/1798) Selâmi tâci şeklindeki mezar taşına tesadüf olunmaktadır. Diğerlerine ait herhangi bir kabir taşına maalesef ulaşılammıştır.⁶ Bu durumun asıl sebebi bilinmemekle beraber, bunlara ait mezar taşlarının bir başka yere nakledilmiş ya da yol genişletme v.b. amaçlarla tahrip edilmiş oldukları düşünülebilir.⁷ Başka bir yere defnedilmiş olma ihtimalleri ise yok denecek kadar azdır. Zira burada defnedildiği nakledilen son iki şeyhin muasırı ve güvenilir bir müellif olan Mehmed Şemseddîn Efendi (ö. 1936) onların bu hazîrede toprağa verildiklerini net bir dille ifade etmektedir.

B. Selâmi Ali Efendi

1. Hayatı

Doğum tarihi belli olmayan Selâmi Ali Efendi⁸ Menteşe (Muğla) ilinin Kozyaka köyünde dünyaya gelmiştir. Babasının adı İlyas'tır. Eğitimin ardından "Kadı" ünvanını alan Selâmi Ali Efendi, önce Kırkağaç Medresesi'nde müderris olarak görev yapmış, ardından İstanköy adasında müftülük vazifesine getirilmiştir. Son görevi esnasında tasavvufa olan ilgisi onun resmî işlerini bırakarak dönemin Celvetî şeyhlerinden Zâkirzâde Abdullah Efendi'ye (ö.

⁵ Baba Zâkir ve Baba Zâkir Mescidi hakkında bk. Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü*, I, s. 216; Baykal, Kazım, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1993, s. 141-142.

⁶ Ekler bölümünde dergâh kalıntıları ve hazirede yer alan mezar taşlarından bazılarının fotoğrafları mevcuttur.

⁷ Dergâh hazîresinde kabri bulunan yegâne şeyh olan Mehmed Saîd Efendi'nin kabri Şible'den Namazgâh'a doğru çıkan yolun sol tarafında, hazîreyi yoldan ayıran duvarın hemen üstünde bulunmaktadır. Bu durum bize diğer meşâyîha ait kabirlerin ona yakın yerlerde bulunduğunu, zamanla yol açma v.b. nedenlerle bunların oradan kaldırıldıklarını düşündürmektedir. Zira hazîrede medfûn zevât içerisinde en eski kabir ona ait olmasına rağmen bugün tekke yapısına en uzakta o yer almaktadır. Defin sırası gözetildiği varsayılırsa diğerlerinin daha uzağa defnedilmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla şayet öyle olmuş ise söz konusu kabirler zamanla değişik gerekçelerle ortadan kaldırılmıştır demek mümkündür.

⁸ Selâmi Ali Efendi hakkında daha önce yapılmış yeterli sayıda biyografik çalışma mevcut olduğundan burada özet mahiyetinde bilgi aktarılacaktır.

1068/1658)⁹ intisap etmesine yol açmıştır. Selâmi Ali Efendi, Abdullah Efendi'nin yanında seyr u sülûkunu tamamladıktan sonra Bursa'ya gönderilmiştir. Onun bu şehre geliş tarihi kesin olarak belli değilse de, eğitim hayatı, müderrislik ve müftülük hizmetleri ile birlikte şeyhinin vefat tarihi ile bir arada düşünüldüğünde bunun 1650'li yılları civarında olduğu söylenebilir.

Selâmi Ali Efendi, Bursa'da kendi yaptırdığı tekkedeki vazifesinin yanısıra bir süre Setbaşı'ndaki Eyüp Efendi Dergâhı¹⁰ ile Emir Sultan Tekkesi'nde de şeyhlik yapmıştır.¹¹ Bilahare Hüdâyi Tekkesi postnişini Divitçizâde Mehmed Efendi'nin 1090/1679 tarihinde vefat etmesi üzerine burada görevlendirilen Selâmi Ali Efendi, dönemin meşhur isimlerinden Niyâzi-i Mısri ile aralarında cereyan eden münâkaşalardan dolayı bu vazifeden feragat etmiştir. Kısa bir süre sonra "Emr-i Hümâyûn" ile geri dönmüş ve 1103/1691'deki vefatına kadar bu makamda bulunmuştur.¹²

Aynı zamanda Celvetiyye tarikatının kollarından biri olarak kabul edilen Selâmiyye'nin de kurucusu olan Selâmi Ali Efendi'nin tarikat usûlünde yaptığı en önemli değişiklik 13 terkli olan Celvetiyye tâcındaki¹³ terk sayısını 17'ye çıkarmasıdır.

İstanbul'da bulunduğu dönemde Kısıklı'da bir tekke ve câmi, Selâmsız ile Acıbadem'de birer tekke yaptırmıştır. Bunların dışında o hamam ve çeşme gibi hayra yönelik birçok eser vücuda getirmiştir.¹⁴ Selâmi Ali Efendi'nin İstanbul'da, özellikle de Üsküdar'daki tesiri o denli büyüktür ki bugün halen bir mahalle onun ismiyle anılmaktadır. Ayrıca lakabı olan "Selamsız" ise bir başka semte ad olmuştur.

2. Eserleri

Selâmî Ali Efendi'nin bilinen ve bugüne ulaşan yegâne eseri *Tarikatnâme* isimli risâlesidir. Tarikat ilmihâli niteliği taşıyan bu

⁹ Aynı zamanda İsmail Hakkı Bursevî'nin şeyhi Atpazarî Osman Fazlı İlahî'nin de şeyhi olan Zâkirzâde Abdullah Efendi hakkında bk. Yılmaz, H. Kâmil, *Aziz Mahmûd Hüdâyi ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1980, s. 236-237.

¹⁰ Eyüp Efendi Dergâhı Hakkında bk. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 127-145; Öcalan, Hasan Basri, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü*, XVII. yy., Bursa 2000, s. 65-70.

¹¹ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 48; Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü* I-IV, BEEK, Genel 4519-4522, IV, s. 136.

¹² Yılmaz, H. Kâmil, *Aziz Mahmûd Hüdâyi ve Celvetiyye Tarikatı*, s. 237-238.

¹³ Celvetiyye tâcının özellikleri hakkında bk. Yılmaz, H. Kâmil, "Celvetiyye", *DİA*, VII, s. 275.

¹⁴ Selâmî Ali Efendi'nin yaptırdığı eserlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Tatçı-Öztürk-Bütüçü, *Üsküdarlı Selâmî Ali Efendi*, s. 31-54.

küçük eserde müellif genelde sûfilere, özelde de Celvetiyye tarikatı mensuplarına ait uygulamaları muhtasar bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu risâle Türkçe harflere aktarılıp orijinal metniyle birlikte neşredilmiştir.¹⁵

Selâmi Ali Efendi'nin bu küçük risâlede yer alan görüşleri onun aşırılıklardan uzak, mutedil bir tasavvuf anlayışını benimsediğinin delili durumundadır. Müridâna yönelik olarak kaleme alınan bu eserdeki ifade ve yorumlar âdeta, bu yolun pîri Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin kitaplarındakilerin tekrarı niteliğindedir.

Bunun dışında kaynaklar onun bazı şiirler de kaleme aldığını rivayet etmekte ve bunlardan bir kısmını aktarmaktadır.¹⁶ Ayvansa-râyî'nin ona ait olduğunu belirtip, eserinde naklettiği bir şiiri şöyledir:

*“Baş açıp girdim bugün sâhib-i meydân menem
Es-salâ gelsin gelenler sînesi üryân menem
İsteyenler bende bulsun istediğın, sevdiğın
Âşkânê aşk verici cân menem cânân menem
Cümle mevcûd iklimin hep kapladım kabzamdadır
Mâverâ-yı dehre dönüp seyreden seyrân menem
Onsekiz bin âleme verilmeden rûh-ı ecel
Mustafâ için yazılan âyet-i Kur’ân menem
Nakşını gören Selâmî âdem u beşer sanır
Her makâmda hâzır olup cümleden mihmân menem.”¹⁷*

3. Selâmi Ali Efendi'nin Halifeleri

Birçok mürid yetiştirdiği bilinen Selâmi Ali Efendi'nin aynı oranda halifelerinin de olduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte onun halifeleri hakkında maalesef kaynaklarda yeterince bilgi mevcut değildir. Selâmi Ali Efendi'nin halifelerinden olduğu rivayet edilen ve haklarında bilgi edinilebilen isimler ise şunlardır:

¹⁵ Bk. Tatçı-Öztürk-Bütüçi, *Üsküdarlı Selâmi Ali Efendi*, s. 83-96; 144-152.

¹⁶ Mesela bk. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 83. Bu konu ve kaynaklar hakkında geniş bilgi için bk. Tatçı-Öztürk-Bütüçi, *Üsküdarlı Selâmi Ali Efendi*, s. 63-65.

¹⁷ Azvansârâyî'den naklen, Tatçı-Öztürk-Bütüçi, *Üsküdarlı Selâmi Ali Efendi*, s. 63-64.

a) Şeyh Ali Efendi (1125/1712):

1050/1640 tarihinde Bursa'da Emir Sultan Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Selâmi Ali Efendi'nin Emir Sultan Dergâhı'ndaki şeyhliği sırasında kendisine intisap etmiş ve bir süre sonra şeyhi tarafından Pir Emir Dergâhı'nda görevlendirilmiştir. Şeyhinin İstanbul'a gidişi sırasında onun Emir Sultan Dergâhı'ndaki makamına vekâlet etmiştir. 1125/1712 yılında vefat etmiş ve Pir Emir Dergâhı haziresine defnedilmiştir.¹⁸

b) Fenâi Ali Efendi (1158/1745):

Kütahya'da doğmuştur. Selâmi Ali Efendi'ye İstanbul'da iken intisap etmiştir. Seyr u sülûkunun ardından Manisa'ya gitmiş, burada bir cami ve bir tekke yaptırarak irşad vazifesine başlamıştır. Şeyhinin vefatının ardından Selamsız'daki Celvetî tekkesinin başına geçmiştir. 1123/1711 yılında Baltacı Mehmed Paşa komutasındaki Prut seferine "Ordu Şeyhi" sıfatıyla iştirak etmiştir. 1126/1714 senesinde Üsküdar'da inşa ettirdiği tekkesinde¹⁹ otuz iki yıl şeyhlik yaptıktan sonra vefat etmiştir.²⁰

Fenâi Ali Efendi, Celvetiyye tarikatı usûlünde ictihadda bulunarak Celvetî tâcının terklerinin sayısını besmelenin harflerinin sayısına, yani on dokuz çıkarmıştır. Fenâi Ali Efendi'ye Celvetiyye'nin bir kolu olarak "Fenâiyye" adlı bir tarikat nisbet edilmişse de bu kol müstakil bir tarikat haline dönüşmemiştir.²¹

Fenâi mahlası ile şiir yazan Ali Efendi'nin mürettep bir divânı olduğu söylenmekteyse de,²² daha önceki kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Celvetiyye tarikatı şeyhlerinin Osmanlı sultanlarıyla olan yakın temasının ve dolayısıyla nüfuzlarının Fenâi Ali Efendi'nin vefatından sonra da devam ettiğinin göstergelerinden biri olarak şu örnek zikredilebilir: Şeyh Fenâi Ali Efendi tarafından 1126/1714 yılında tesis edilen cemi-tevhidhâne 1180/1766-67 senesinde minaresine yıldırım düşmesi sonucu harap olmuş, durumun o sırada postnişin olan Abdullah Rıfki Efendi tarafından Sultan Üçüncü Mustafa'ya bildirilmesi üzerine padişah Divân-ı Âli hâcegânından Tıflî Mehmed Emîn Efendi'yi binâ emîni tayin ettirerek tekkeyi yeniden inşa ettirmiştir. Tekke 1876'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kızı, Zeynep

¹⁸ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 48, 304.

¹⁹ Fenâi Ali Efendi'nin inşa ettirdiği ve bir süre görev yaptığı bu tekke hakkında bk. Tanman, Baha, "Fenâi Ali Efendi Tekkesi, *DİA*, XII, s. 336-337.

²⁰ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, s. 536; Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İstanbul 2003, s. 484-486.

²¹ Bayak, Cemal, "Fenâi Ali Efendi", *DİA*, XII, s. 335.

²² Güner, Hamza, *Kütahyalı Divan Şairleri*, Kütahya 1967, s. 141.

Kâmil Hastanesi'nin bânisi Zeynep Hanım tarafından son şekliyle ihyâ edilmiştir.²³

c) Niksârî Mehmed Efendi (ö. 1159/1753):²⁴

d) Fenâî Mustafa Efendi (1155/1742):

Şumnu'da dünyaya gelmiştir. İstanbul'a gelip bir süre çeşitli resmî görevlerde bulunduktan sonra Selâmi Ali Efendi'ye bağlanmıştır. Daha önceki mesleğinden hareketle "Odabaşı Şeyhi" olarak da tanınan Mustafa Efendi 1155/1742'te vefat etmiştir.²⁵

e) Bosnalı Mehmed Fevzi Efendi (ö. 1084/1674):

Bosna'da doğmuştur. Gençliğinde İstanbul'a gelip Üsküdar'a yerleşmiştir. Bazı manzum ve mensur eserleri de olan Fevzi Efendi bazı vezirlere "Divan Efendisi" olmuştur. Ömrünün sonlarına doğru cezbeyle tutulup makam ve mansıbı terk ederek Selâmi Ali Efendi'ye intisap etmiştir. 1084/1674 senesinde vefat etmiştir.²⁶

C. Selâmi Ali Efendi'den Sonra Bursa'daki Dergâhta Görev Yapan Postnişinler

1. Şeyh Niksârî Mehmed Efendi (ö. 1159/1746):

1065/1655 yılında Niksar'da doğmuştur. Tarihi belli olmamakla birlikte Bursa'ya geldikten sonra Selâmi Ali Efendi'ye intisap etmiş ve dergâhta ikamet etmeye başlamıştır. Bir süre sonra şeyhi tarafından irşad vazifesiyle İnegöl'e gönderilmiştir. Selâmi Ali Efendi, İstanbul'da Hüdâyî Tekkesi'nde vazifeye başlaması üzerine halifelerinden olan İbrahim Efendi'yi Bursa'daki tekkeye vekil olarak bırakmış, ancak daha sonra Niksârî Mehmed Efendi ile İbrahim Efendi'nin görev yerlerini değiştirmiştir. Bu suretle Mehmed Efendi Bursa'daki dergâhta posta oturmuştur. Mehmed Efendi 1143/1730 senesinde İstanbul'da Bulgurlu semtinde bulunan Selâmi Tekkesi'ne giderek bir süre burada şeyhlik makamında bulunmuştur. Hüdâyî Tekkesi şeyhi Yusuf Efendi'nin 1153/1740 senesinde vefatı üzerine burada vazife almış ve yaklaşık altı yıl bu görevi sürdürmüştür.

²³ Tanman, Baha, "Fenâî Ali Efendi Tekkesi", *DİA*, XII, s. 336.

²⁴ Bu şahıs hakkında ileride ayrıntılı bilgi verilecektir.

²⁵ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, s. 536; Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 475.

²⁶ Tatçı-Öztürk-Bütüçü, *Üsküdarlı Selâmi Ali Efendi*, s. 59-60.

1159/1746 tarihinde vefat eden Niksârî Mehmed Efendi şeyhi Selâmi Ali Efendi'nin yakınına defnedilmiştir.²⁷

2. Şeyh el-Hâc Mustafa Efendi (ö. 1188/1774):

Niksârî Mehmed Efendi'nin oğludur. 1100/1689 yılında Bursa'da Şible Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Karababazâde İbrahim ve Baldırzâde Şeyh Saîd Efendi'lerden ilim tahsil etmiştir. Tarikat terbiyesini babasının yanında tamamlamış, onun İstanbul'daki dergâhta görev alması üzerine Bursa'daki tekkede şeyhlik makamına geçmiştir. Babasının vefatı üzerine, Bursa'daki makamını oğlu Mehmed Sâdık Efendi'ye bırakarak İstanbul'daki tekkenin başına geçmiştir.²⁸

3. Şeyh Mehmed Sâdık Efendi (ö. 1181/1767):

Mustafa Efendi'nin oğludur. Yaklaşık 21 yıl bu dergâhta vazife yaptıktan sonra babasını ziyaret etmek maksadıyla gittiği İstanbul'da vefat etmiş ve Hüdâyi tekkesi yakınına defnedilmiştir.²⁹

4. Şeyh Mehmed Saîd Efendi (ö. 1213/1798):

Sâdık Efendi'nin oğludur. 1170/1756 Senesinde dünyaya gelmiştir. 1181/1766 tarihinde babasının vefatı üzerine, dedesinin gözetiminde dergâhta şeyhlik makamına geçmiştir. Yaklaşık 32 yıl boyunca bu vazifeyi icra eden Mehmed Saîd Efendi'nin Arapça ve Farsça bildiği, hüsn-i hat sanatına mâlik olduğu ve bu sayede pek çok kitap istinsah ettiği nakledilmektedir. 1213/1798'de vebâdan ölmüş, dergâh hazîresine defnedilmiştir.³⁰ Söz konusu hazirede yapılan incelemede Selâmi Ali Efendi Tekkesi'nde vazife yapan ve kaynakların burada defnedildiklerini söyledikleri meşâyih içerisinde yalnızca Mehmed Saîd Efendi'nin mezar taşına tesadüf olunmuştur. Gelenek olduğu üzere Şeyh Efendi'nin mezar taşı Selâmi tâci şeklindedir.³¹

²⁷ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 423-424; Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü*, III, s. 285.

²⁸ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 424-425; Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü*, III, s. 413.

²⁹ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 425.

³⁰ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 425-426.

³¹ Aynı hazirede ve Mehmed Saîd Efendi'nin oldukça yakınında medfûn olan Çelebi Sultân Mehmed Hân Camii imamı Nizâmeddin Efendi-zâde Mustafa Efendi'nin (ö. 1175/1761) mezar taşı da Selâmi tâci şeklindedir. Hazirede yer

5. Şeyh Mehmed Sâid Efendi (ö. 1221/1806):

Mehmed Saîd Efendi'nin oğludur. 1198/1784 senesinde dünyaya gelmiştir. Mehmed Saîd Efendi'den sonra meşihat makamına geçmiştir. Bursa'daki dergâhın tamiri esnasında İstanbul'daki Neccârzâde Dergâhı'nda³² misafir bulunduğu sırada 1221/1806'da vefat etmiş ve Bulgurlu'daki Selâmi dergâhının hazîresine defnedilmiştir.³³

6. Köle-zâde Şeyh İbrahim Efendi (ö. 1249/1833):

Bir önceki şeyhin vefatı ve bu esnada oğullarının küçük olması sebebiyle dergâha yine Celvetiyye'ye mensup olan Kölezâde Şeyh İbrahim Efendi tayin edilmiştir. İbrahim Efendi aynı zamanda tekke yakınındaki Baba Zâkir Mescidi imamlığını da yapmıştır. Kaynaklarda vefatıyla ilgili olarak 1249/1833 ve 1253/1836 şeklinde iki farklı tarih zikredilmektedir.³⁴

7. Şeyh İbrahim Edhem Efendi (1252/1835):

İbrahim Efendi'nin oğludur. Babası gibi o da şeyhlik vazifesi ile birlikte adı geçen mescidin imamlığını da sürdürmüş ve 1252/1835 yılında vefat etmiştir. Vefatından sonra geride kalan iki oğlu arasındaki şeyhlik mücadelesi neticesinde önce büyük oğlu Mehmed Atâullah Efendi (1252/1836) kendisini buraya tayin ettirmiş fakat vefatı üzerine küçük kardeşi Ahmed Hasîb Efendi'nin annesinin müracaatı üzerine görev ona intikal etmiştir. Ancak o da burada vazife alamadan vefat edince bu sefer makama aile dışından bir zât tayin edilmiştir. Bu arada Mehmed Atâullah Efendi'nin amcası Mehmed Emîn Efendi (ö. 1252/1837) de buraya talip olmuşsa da onun da vefatı bunun gerçekleşmesini engellemiştir.³⁵

alan diğer mezar taşları arasında ise bu tarz başka herhangi bir taşa tesadüf olunamamıştır.

³² Nakşi-Celvetî bir zât olan Neccârzâde Şeyh Mustafa Rızâeddîn Efendi tarafından kurulan bu tekke ve söz konusu dönemdeki durumu hakkında bk. Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 19. yy., İstanbul 2003, s. 271-272.

³³ Mehmed Şemseddîn, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 426.

³⁴ Mehmed Şemseddîn Efendi'nin *Yâdigâr*'da kaydettiği ve tercih ettiği tarihtir, bk. s. 426.

³⁵ Mehmed Şemseddîn, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 426-427.

8. Şeyh el-Hâc Halil Efendi (1258/1842):

Hikmetîzâde Şeyh Emîn Efendi'ye intisap ederek seyr u sülûkunu tamamlamıştır. Yaklaşık kırk sene İsmail Hakkı Dergâhı'nda imam-hatiplik görevini üstlenmiştir. Bu sebeple "Hikmetîzâde İmamı" olarak şöhret bulmuştur. Daha sonra Selâmi Ali Efendi Dergâh'ına şeyh olarak tayin edilmiştir. Bu vazifesi sırasında 1258/1842 yılında vefat etmiş ve dergâhın hazîresine defnedilmiştir.³⁶

Halil Efendi'nin bu dünyadan göç etmesinin ardından, kendisinden önce vefat etmiş olan oğlu Safiyuddin Efendi'nin iki oğlu birden Selâmi Ali Dergâhı şeyhliğine tayin edilmişlerdir.

9. Şeyh İbrahim Edhem Efendi (1289/1872):

Kardeşi ile birlikte posta oturan İbrahim Edhem Efendi, bu görevi dönüştürümlü olarak sürdürdükleri sırada 1289/1872 yılında vefat etmiştir. İsmail Hakkı Tekkesi hazîresinde medfûndur.³⁷

10. Şeyh Abdüllatif Efendi (1323/1905):

Yukarıda bahsi geçen İbrahim Edhem Efendi'nin kardeşi ve meşihat ortağıdır. İbrahim Edhem Efendi'nin vefatından sonra onun yerine oğlu Hakkı Efendi Abdüllatif Efendi ile birlikte bu makamı paylaşmıştır. Kaynaklara göre bu amca-yeğen arasında şeyhliğe ehil olup olmama hususunda sürekli olarak problemler yaşanmıştır. Nihayet 1323/1905 senesinde Abdüllatif Efendi'nin vefatı üzerine makam Hakkı Efendi'ye kalmıştır.³⁸

Mir'ât-ı Bursa müellifi Hasan Tâib Efendi 1323/1905 yılında yayımlanan eserinde Selâmi Ali Efendi Tekkesi'nde Abdüllatif Efendi'nin postnişin olduğunu ve burada Perşembe günleri tarikat âyini gerçekleştirdiğini söylemektedir.³⁹

11. Şeyh el-Hâc Hakkı Efendi (1342/1923):

Hakkı Efendi 1326/1907 senesinde aldığı beratla Selâmi Ali Dergâhı'nda tek başına şeyh olmuştur. Ne var ki dergâhın gelir kaynakları yeterli olmadığından bir taraftan da geçimini temin

³⁶ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 427.

³⁷ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 427.

³⁸ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 427-428.

³⁹ Hasan Tâib Efendi, *Hâtrâ Yâhud Mir'ât-ı Bursa* (haz. M. Fatih Birgöl), Bursa 2007, s. 140.

maksadıyla yorgancılık mesleği ile iştiğal etmek durumunda kalmıştır. Buna rağmen hem tekkenin tamiri ile uğraşmış hem de Perşembe geceleri burada Celveti usûlüyle âyin icrâ etmiştir. Ancak Mehmed Şemseddin Efendi'nin ifadesiyle "celb-i kulûbe muvaffak olamadığından" bir müddet sonra tekkeyi kapatmıştır. Ömrünün geri kalanında yorgancılıkla meşgul olan Hakkı Efendi 1342/1923 yılında vefat etmiş ve Dergâh'ın haziresine defnedilmiştir.⁴⁰

D. Değerlendirme

Bursa Selâmi Ali Efendi Tekkesi ile ilgili olarak yukarıda aktarılan biyografik malzemenin satır aralarında Osmanlı'nın yaklaşık son üç yüz yılının dini-tasavvufî hayatı hakkında önemli ipuçları elde etme imkânı vardır. Aslında yalnızca bu tekke değil, geçmişte Osmanlı topraklarında mevcut olan hemen bütün tekkeler bu açıdan analiz edilecek olursa bu mekanların, burada verilmeye çalışılanlara paralel sonuçlara ulaşmayı temin edecek malzemeyi bünyelerinde barındırdığı görülecektir. Buna göre yukarıda aktarılan bilgilerden hareket edildiğinde genel olarak şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:⁴¹

a) Özellikle insanın manevî yönüne ağırlık vermek suretiyle onu terbiye etmeyi amaçlayan tasavvufî düşüncenin somut anlamdaki eğitim kurumu olan tarikatlar ve bunların faaliyet mekanları olan tekkeler, dönemin Osmanlı toplumu için mühim icraatlara imza atmışlardır. Bu toplumda tarikatların ve dolayısıyla tekkelerin nasıl işlediklerini Selâmi Ali Dergâhı örneği net bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre her tarikat kendi usûllerine göre alanının uzmanlarını yetiştirmekte ve yine kendi iç işleyiş tarzına uygun olarak da bunları ihtiyaç duyulan merkezlere göndermektedir. Bu durum hem tarikatın yaygınlık kazanmasını sağlamakta ve hem de kontrolün tek merkezde olmasını temin etmektedir. Nitekim bu anlamda Selâmi Ali dergâhı hem Bursa'yı hem de belli bir dönem İstanbul'u beslemiştir.

b) Tek merkezden kontrol ve idare edilen tarikatlara bağlı tekkelerde tasavvufî hayata yönelen dervişler çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı ülkesinin değişik bölgelerinden buralara gelmekte, farklı etnik költürlere mensup olsalar da aynı çatı

⁴⁰ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 428.

⁴¹ Burada maddeler halinde sıralanan hususların bir bölümü daha önce İrfan Gündüz tarafından da değerlendirilmiştir, bk. *Osmanlılar'da Devlet-Tekke Münâsebetleri*, İstanbul 1989, s. 165-180. Ayrıca, genelde tekkelerin sosyal faaliyetleri ile ilgili olarak bk. Kara, Mustafa, *Tekkeler ve Zâviyeler*, İstanbul 1980.

altında yaşamakta ve bu birliktelik onların söz konusu farklılıkları ikinci plana itip aynı hedefe odaklanmalarını sağlamaktaydı. Elimizdeki örnek olan Selâmi Ali Efendi'nin yalnızca bilinen halifelerinin kökenlerine bakıldığında bunların Bursa, Kütahya, Niksar, Şumnu, Bosna, Bilecik, Kayseri... gibi birbirinden oldukça uzak yerlerden geldikleri ve ayrıca değişik milliyetlere sahip oldukları görülecektir. Demek oluyor ki, dinin inanç ve fikir planında birleştirdiği farklı etnik kökenlere mensup insanları tarikatlar, dolayısıyla tekkeler aynı mekanda buluşturmak suretiyle, bir manada kaynaştırma görevini üstlenmiştir.

c) “Beşik şeyhliği” adıyla bilinen uygulamanın bariz örneklerine bu tekke bağlamında şahit olunmaktadır. Tasavvufun ortaya çıktığı dönemlerde, hatta tarikatların oluşumlarını tamamladıkları asırlarda bile görülmeyen bu uygulama özellikle Osmanlı'nın son iki yüzyılına damgasını vurmuştur. Bunda şüphesiz ki tekkelerin ellerinde bulundurdıkları vakıfların önemli rolü olmuştur.⁴² Son iki asırdaki bu uygulamanın müşahhas misallerine yine Selâmi Ali Dergâhı'nda rastlanmaktadır.

d) Bir önceki maddeyle bağlantılı olmak üzere, “post kavgaları” olarak da bilinen çatışmaların bu tekkede görev alan belli zevat arasında da yaşandığı görülmektedir. Bu tür problemlerde tarafların çoğu zaman kardeş, amca-yeğen gibi oldukça yakın akrabalık bağlarına sahip oldukları ise bir başka gerçektir. Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde bu tarz olayların ne denli yaygın olduğunun kanıtlarından biri de Bursa tekkelerini tanıttığı eserinde söz konusu mesele üzerine rahatsızlığını dile getiren Mehmed Şemseddin Efendi'nin ifadeleridir.⁴³

e) Beşik şeyhliği uygulamasının da muhtemel etkisiyle, şeyhlik makamına oturan şahısların ilmî niteliklerinde de zamanla, olumsuz anlamda bariz bir değişim yaşanmaya başladığı söylenebilir. Buna göre, önceki dönemlerde, genel olarak, iyi bir ilmî tahsille birlikte ya da eğitim sonrasında seyr u sülûkuna başlayan derviş, şeyhinin artık olgunlaşmış olduğuna kanaat getirmesinin ardından halife tayin edilir ve bilahare uygun görülürse onun makamına geçerdi. Durumun bu minval üzere olduğunu burada esas alınan tekke ispatlamaktadır: İlk olarak, Selâmi Ali Efendi eli kalem tutan eser sahibi bir mürşid, aynı zamanda bir şâirdir. Müridlerinden olan Bosnalı Fevzi Efendi vezirlere “Divan Efendisi” olacak düzeyde bilgili bir zâttır. Orta dönemlerde tekkede şeyhlik yapan Mehmed Said

⁴² Beşik şeyhliği uygulaması ile tekke vakıfları arasındaki bağlantı hakkında bir yorum için bk. Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, İstanbul 2001, s. 65-67.

⁴³ Bk. Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı şemsî*, s. 427-428.

Efendi Arapça ve Farsça bilmekte, hüsni hatta mâlik olup eser istinsahı ile uğraşmaktadır.

Ancak daha önce izah edilen nedenlerden ötürü makam babadan oğula intikal etmeye başlayınca özellikle çok küçük yaşlarda posta oturan şahısların dervişâna rehberlik etmeye müsait donanımına sahip olmaktan uzak oldukları anlaşılmaktadır. Hatta bazı durumlarda bu konumda olmaması gereken kişilerin dahi şartlar öyle gerektirdiği için tekkelerde vazife aldıkları bilinmektedir. Nitekim Selâmi Ali Efendi Dergâhı'nda şeyhlik yapan Abdüllatif Efendi için Mehmed Şemseddin Efendi şunları söylemektedir:

“Abdüllatif Efendi sâfdil, ümmî bir zât olup aklına geleni söyler, birâderzâdesinin adem-i iktidârından bahisle nısf-ı meşihati de elinden almak istermiş...”⁴⁴

Tekrar ifade edilmelidir ki, beşik şeyhliği uygulaması ile ilgili olarak burada yapılmakta olan yalnızca bir genellemedir. Her genellemede olduğu gibi şüphesiz bu durumun da istisnaları mevcuttur.

f) Bir tekkede aynı anda iki kişi şeyhlik makamında bulunabilirken, bunun aksi de mümkün olabilmektedir. Yani herhangi bir şeyh efendi aynı zamanda birden fazla dergâhın şeyhliğini üstlenebilmektedir. Nitekim Selâmi Ali Efendi Bursa'da olduğu dönemde kendi kurduğu tekkede bu makamda bulunurken, bir süre Eyüp Efendi ve Emir Sultan dergâhlarında da vazifelendirilmiştir.

g) Önemine binaen burada dile getirilmesi gereken bir diğer mesele de özellikle Osmanlı'nın son yıllarında yaşanan savaşlar, deprem ve yangınlar ile bunların neticesinde meydana gelen göç hadiselerinin Bursa gibi kimi merkezî şehirlerde ortaya çıkardığı yoksulluktur. Bunun doğal neticesi olarak daha önceleri tekkelerin vâridâtıyla sıkıntısız bir hayat süren meşâyih ve müridân, buradaki örnekte de görüldüğü üzere, maişetlerini temin için bizzat çalışmak durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla bu durum tekke faaliyetlerinin kısmen de olsa aksamasına yol açmıştır. Hatta maddi imkânsızlıklar nedeniyle yine bu yıllarda birçok tekkenin tamir edilemediği için harabeye döndüğü ya da terk edilmek durumunda kaldığı malumdur.⁴⁵ Selâmi Ali Efendi Dergâhı'nın son postnişini olan Hakkı

⁴⁴ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 428.

⁴⁵ Çeşitli nedenlerin yol açtığı ekonomik hayattaki gerilemenin ve göç hadiselerinin zor durumda bıraktığı insanlara destek olmak amacıyla bütün ömrünü yardım faaliyetlerine adanmış ve XIX. yüzyıl Bursa'sının sosyal hayatında önemli bir figür olarak öne çıkan dervişlerden birinin (Şeyh Hüseyin Sâbit Efendi'nin) hayatı ve faaliyetleri hakkında bk. Çift, Salih, “Bursa'da Bir Mısri Dergâhı ve Son Postnişini: Şeyh Hüseyin Sâbit Efendi”, *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIII, sy. 2 (2004), s. 197-214.

Efendi'nin de tekkenin vâridâtının yetersizliği nedeniyle yorgancılık yapmak zorunda kaldığını çağdaşı Mehmed Şemseddin Efendi'nin ifade etmesi, vakanın bizzat şahidi olması açısından ayrıca önem taşımaktadır.

Sonuç

Burada aktarılan bilgiler ve bunlardan yola çıkılarak yapılan yorumlardan hareketle Osmanlı'nın siyasî anlamda duraklama ve gerileme dönemlerine paralel olarak tasavvufî düşünce ve hayatta da zamanla giderek hızlanan bir çöküşün yaşandığı sonucuna ulaşılabilir mi? Yoksa burada ifade edilenin tam aksi bir kanaat ortaya koymak mümkün müdür?⁴⁶

Bize göre bu soru, cevap verecek olan kişinin kendisini konuşlandığı yere ve varmayı düşündüğü neticeye göre her iki şekilde de cevaplandırılabilir. Amaç tasavvufî düşünceyi yargılamak, yermek ve Osmanlı'nın –dolayısıyla İslam medeniyetinin- geri kalışında ve çökmesinde etken unsurlardan biri olarak tasavvufu ve sūfileri göstermek ise yukarıdaki malzemeyi bu doğrultuda kullanmak ve istenen sonuca ulaşmak mümkündür.

Bir diğer bakış açısıyla hareket edilecek olursa, siyasî, askerî ve ekonomik alanlarda gerilemeye başlayan Osmanlı Devleti'nin bu durumunun Osmanlı toplumunu oluşturan bütün katmanlarda yansımalarının görüldüğünü, bunlardan birinin de tasavvuf olduğunu söylemek suretiyle, vâkıya daha uygun bir cevap vermek de ihtimal dahilindedir. Bize göre yukarıda aktarılan bilgilerin büyük bir bölümü tasavvufî düşüncenin değil, bahis konusu dönemdeki maddî şartların olumsuz yöndeki değişiminin genel toplumsal hayatı olduğu gibi tasavvufî hayatı da özellikle maddî kurumları açısından menfi manada etkilediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bibliyografya

Bayak, Cemal, “Fenâî Ali Efendi”, *DİA*, XII, s. 335.

Baykal, Kazım, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1993.

Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342/1933.

⁴⁶ Osmanlı'nın son dönemindeki tasavvufî düşüncenin durumu ve tarikatlardaki bozuluşun âmilleri hakkında bk. Gündüz, İrfan, *Osmanlılar'da Devlet-Tekke Münâsebetleri*, s. 165-180. Ayrıca bu konu çerçevesinde farklı dönemlerde cereyan eden tartışmalar üzerine kısa bir değerlendirme ve bunlarla ilgili bazı metinler için bk. Kara, Mustafa, *Metinlerle Osmanlılar'da Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2004, s. 314-317.

- Çift, Salih, "Bursa'da Bir Mısıri Dergâhı ve Son Postnişini: Şeyh Hüseyin Sâbit Efendi", *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XIII, sy. 2 (2004), s. 197-214.
- Erginli, Zafer, *Kuruluş Döneminde Bursa'da Faaliyet Gösteren Türkistan Kökenli Mutasavvıflar*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1995.
- Gündüz, İrfan, *Osmanlılar'da Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1989.
- Güner, Hamza, *Kütahyalı Dîvan Şairleri*, Kütahya 1967.
- Hasan Tâib Efendi, *Hâtrâ Yâhud Mir'ât-ı Burûsa* (haz. M. Fatih Birgül), Bursa 2007.
- Kara, Mustafa, *Tekkeler ve Zâviyeler*, İstanbul 1980.
- Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, İstanbul 2001.
- Kara, Mustafa, *Metinlerle Osmanlılar'da Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2004.
- Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü* I-IV, BEEK, Genel, 4519-4522.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1308-1315.
- Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî* (haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Bursa Dergâhları), Bursa 1997.
- Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İstanbul 2003.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Bazı Menâkıbnâmelere Göre XIII.-XV. Yüzyıllardaki İhtidalarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü", *Osmanlı Araştırmaları*, II, s. 31-42.
- Öcalan, Hasan Basri, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü*, XVII. YY., Bursa 2000.
- Tanman, Baha, "Fenâi Ali Efendi Tekkesi", *DİA*, XII, s. 336-337.
- Tatçı, Mustafa – Öztürk, Cemal – Bütüçi, Tacettin, *Selâmi Ali Efendi, Hayatı, Tarikatnâmesi ve Vakfiyyesi*, İstanbul 2006.
- Yılmaz, H. Kâmil, *Aziz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikati*, İstanbul 1980.
- Yılmaz, H. Kâmil, "Celvetiyye", *DİA*, VII, s. 273-275.
- Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 19. yy., İstanbul 2003.

EKLER

Bursa Selâmi Ali Efendi Tekkesi'nin haziresinin genel görünümü

Bursa Selâmi Ali Efendi Tekkesi'nin bugünkü hali

Bursa Selâmi Ali Efendi Tekkesi postnişinlerinden Şeyh Mehmed Saîd Efendi'nin Selâmi tâcı şeklindeki kabir taşı

Bursa Selâmi Ali Efendi Tekkesi'nin hazîresinde yer alan Çelebi Sultan Mehmed Hân İmamı Nizâmeddîn Efendi-zâde Mustafa Efendi'nin Selâmî tâcı şeklindeki kabir taşı